

PETER ŽEŇUCH*

Ѓтврзи намъ милосердіа двери: revitalizácia hodnotového systému a mariánska duchovná tradícia¹

ŽEŇUCH, P.: Open To Us The Doors of Mercy: revitalization of the value system and a Marian spiritual tradition. *Slavica Slovaca*, 56, 2021, No 3, pp. 366-377 (Bratislava).

The paper presents the interpretation of the motif of mercy as an axiological constant in Marian spiritual songs. The author bases his interpretation of mercy on a knowledge of a relationship based on the interpretation of the concepts of truth, law and justice. He explains examples of this relationship in the context of folk Marian piety.

Spiritual song, Marian religiosity, mercy, revitalization, axiological research.

I. Úvod

Hodnotový systém spoločnosti úzko súvisí s kultiváciou a udržateľnosťou ľudskej pamäti. Kultúrna pamäť sa odráža v civilizačnom vývine ľudského spoločenstva a uchováva obraz o účinkovaní človeka vo svete. Človek vďaka svojmu mysleniu disponuje darom kreativity, ktorý mu umožňuje vývin a zdokonaľovanie.²

Antropologické a kulturologické aspekty poznávania vývinu človeka poukazujú na celé spektrum hodnôt, ktoré človek každodenne uplatňuje vo svojom pôsobení vo svete. Neoddeliteľnou súčasťou tohto hodnotového spektra je jazyk ako nástroj myslenia a komunikačný prostriedok. Ním človek vyjadruje a opisuje všetky svoje myšlienky, pocity a predstavy spojené s materiálnym i duchovným svetom, v ktorom pôsobí, účinkuje.

Od samého začiatku formovania ľudskej spoločnosti, od vzniku prvých medziľudských vzťahov zohráva jazyk najdôležitejšiu rolu v podmaňovaní si sveta a tvorí hlavný pilier kultivácie ľudskej prirodzenosti (identity).

Jazykovými prostriedkami človek pomenúva všetky zmyslami vnímané i rozumom uvedomované skutočnosti. Sama ľudská civilizácia súvisí s vývinom myslenia a ľudskou tvorivosťou a obrazovnosťou. Človek je pozvaný pomenúvať každé bytie a nachádzať v ňom posilu pre každodenný život, prácu a tvorivosť.

Vznik a život spoločenstva (rod, rodiny, národa) nevyhnutne podmieňuje existencia vzťahov – teda vzájomného dopĺňania sa. Nejde iba o vzťahy založené na prítlačivosti či uspokojení potrieb, ale ide o spojenie utvorené na vnútornej podobnosti medzi členmi ľudského spoločenstva a na vzájomnej komunikácii medzi nimi. Podľa učenia Biblie nie je na zemi ani jedna bytosť podobná človeku, lebo v človeku prevažuje axiologický rozmer podobnosti s Bohom (Gn 1,27).

* Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Štúdiá v podobe referátu odznela na medzinárodnej vedeckej konferencii s názvom *Obraz krízy v jazyku a kultúre. Kríza ako príležitosť pre revitalizáciu hodnotového systému spoločnosti*. Vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 2/0067/20 s názvom „Príprava a vydanie rukopisu ponaučení a výkladov k Svätému písmu z 18. storočia / Preparation and publication of a handwriting book of sermons and the Holy Scriptures interpretations from the 18th century“ a výskumov realizovaných v rámci projektového programu Open Mobility (č. Mob-Open-20-08) v spolupráci Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a Ústavu bulharského jazyka prof. L. Andrejčina BAV na tému „Duchovné hodnoty a tradičná kultúra / Spiritual values and traditional culture“.

² Dubovský, P. (ed.): *Komentáre k Starému zákonu. I. zväzok. Genesis*. Trnava: Dobrá kniha, 2008, s. 71.

Osobnosť človeka sa tak úplne prejavuje v živote spoločenstva. Vyniká tým komplexnosť ľudskej existencie, ktorá je odrazom komplementárnosti všetkých zložiek ľudskej prirodzenosti.³

Človek je spolutvorcom hodnôt a zúčastňuje sa na ich spravovaní, pomenovaní a kultivovaní. V Biblii (Gn 2,19-20) sa píše, že človek pomocou jazykových prostriedkov získal vládu nad všetkými Bohom stvorenými dielami a vo svojom poslaní podmaniť si svet neustále pokračuje, keď pomenúva veci, skutočnosti a deje, o ktoré sa aj sám svojou kreativitou pričíňuje a ktoré kultivuje. Jazykové prostriedky sú zdrojom poznávania najstarších dejov vo svete i o počiatku ľudskej spoločnosti a civilizácie. Patria k nim najmä jazykové prostriedky použité v textoch Biblie, ale aj v rozličných naratívoch, literárnych prameňoch, eposoch, historických dokumentoch, kronikách, v písomnej kultúre vôbec. Jazykové prostriedky sú dôkazom o vývine ľudského myslenia od čias starovekých civilizácií. Obsahujú doklady o pôvode a východisku komunikačného (vzťahového) a civilizačného rozvoja človeka, ktorý sa v rozličných častiach sveta s rozmanitými prírodnými existenčnými podmienkami prejavil v historicko-spoločenských podmienkach vývinu, ktorým diverzifikovaná ľudská spoločnosť prešla v kontexte vlastnej kultivácie.

Hoci v dnešnom svete prísne rozhraničujeme religióznu a nereligióznu každodennosť, toto členenie nie je pre človeka prirodzené, keďže obidve zložky ľudskej prirodzenosti (telesná a duchovná) sa od seba nedajú oddeliť. Sám človek je utvorený v synergii skúsenosti (poznania) a viery. Všetky zdroje kultúrnej pamäti sú odrazom synergie ľudských poznatkov a viery. V tejto súvislosti azda dobre poslúži prilichavý rabínsky výklad prevzatý z rozsiahlej židovskej zbierky *Midraš Rabba (Berešit Rabba)*. Potvrdzuje sa v ňom zámer Boha stvoriť človeka na svoj obraz preto, aby nik z ľudí nemohol tomu druhému povedať, že pôvod jedného človeka je väčší, ako je pôvod toho druhého. Boh nestvoril človeka z nebeských prvkov, lebo tak by človek žil naveky a nezomrel by. Ak by však Boh stvoril človeka iba z nižších prvkov a človek by iba zomrel, nemal by možnosť žiť naveky. Boh preto stvoril človeka na svoj obraz z vyšších i nižších prvkov, aby si z nich sám človek vyberal tie, ktoré bude kultivovať tak, aby neumrel, ale žil naveky.⁴

Hlavnou devízou ľudskej prirodzenosti je rozmanitosť založená na tom, aby sa jedni spravodliví nechválili tým, že sú potomkami iba spravodlivých, a aby sa nespravodliví nevyhovárali na to, že ich predkovia už takí nespravodliví boli. Ľudia sú totiž slobodní pri výbere zodpovednosti za skutky a tým sú prirodzene uchránení od podvodu a prisvojovania si či zneužívania zásluhovosti predkov. Človek sa tak podobá nielen na nebeské bytosti: je vzpriamený a pripravený na slobodný výber, voľbu, môže vidieť, chápať a najmä hovoriť – komunikovať. Zároveň má aj vlastnosti nemých stvorení (zvierat), ku ktorým patria základné životné potreby: jesť, piť, množiť sa, vylučovať a smrteľnosť. Človek vo svojom konaní má však na výber z možností kultivovať jednotlivé svoje vlastnosti, a tak svojím výberom spôsobu existencie kultivuje samého seba pre život alebo smrť.

II. Slovo ako vyjadrenie vzťahu medzi obsahom a formou

Právo pomenúvať veci i javy súvisia s pozvaním človeka podieľať sa na stvorení. Človek dostal právo naplniť slovo obsahom. Prirodzeným výsledkom tohto práva je najmä túžba po poznaní pravdy. Azda preto je etymologické východisko pomenovaní – *pravda* a *právo* – založené na najvyššej miere hodnoty poznania. Termíny *правда* a *право* vyjadrujú súzvuk medzi objektívnou skutočnosťou a rozhodnutím sa človeka konať v zmysle práva slobodného výberu.

³ Človek je stvorený na Boží obraz, čím sa odlišuje od ostatných bytostí. Boh z Adamovho rebra počas tvrdého spánku stvoril mu ženu a ustanovil človeka (spoločne muža a ženu) za vládára určeného na správu a kultiváciu seba a sveta.

⁴ Dubovský, P. (ed.): *Komentáre k Starému zákonu*. I. zväzok. Genesis, c. d., s. 78.

Pomenovania *pravda* a *právo* produkujú prvotné napätie, ktoré v spoločensťve vyvažuje komplementárnosť vo vzťahoch človeka s Bohom a s človekom, teda medzi ľuďmi navzájom. Vzťah založený na vnútornej súvislosti tvorí prirodzenú súčasť kultúrnej pamäti, ktorú možno vyjadriť jazykovými prostriedkami. Kultúrna pamäť vyjadrená v jazykovom obraze sveta predstavuje východisko, prostriedok i cieľ ľudskej identity.⁵ Identita spoločensťva sa vždy vyjadruje pomocou antropologických jazykových prostriedkov, prostredníctvom ktorých je materiálny svet v úzkom vzťahu s duchovným priestorom a ľudskou predstavivosťou. Aj slová ako *pravý*, *pravdivý*, *správny* vyjadrujú vlastnosti najvyššej miery zmyslami vnímanej a rozumom uchopiteľnej skutočnosti, ktorá je vlastná opisovanému predmetu alebo objektu.

Už Biblia opisuje človeka stvoreného na Boží obraz a podobu (Gn 1,26) práve pomocou antropologických jazykových prostriedkov. Človek pri dýchaní, ktoré je dokonalým prejavom ľudského života („Vtedy Pán, Boh, utvoril z hlíny zeme človeka a vdýchol do jeho nozdier dych života. Tak sa stal človek živou bytosťou.“ Gn 2,7), rozochvením hlasiviek a činnosťou rečových orgánov dokáže sformulovať slovo a ním si podmaniť všetky pomenované skutočnosti. Existenciu reči a komunikáciu sa človek podobá na svoju skutočnú predlohu. V Novom zákone sa tento vzťah s Bohom stabilizuje vo vtelení Slova – Krista. Svätý apoštol Pavol (2K 3,18) dokonca píše, že práve prostredníctvom viery sa premieňame na Boha, ktorého dokonalým obrazom je Kristus (Kor 1,15), lebo ten, kto vidí Krista, vidí Otca (Jn 14,9). Antropomorfné pomenovanie javov a vecí je preto príkladom legitímneho spôsobu vyjadrenia vzťahu medzi pojmom a jeho obsahom. Všetky pomenovania vyjadrené ľudským jazykom v reči sú preto odrazom ľudského myslenia i skúsenosti. Žiadne pojmy utvorené človekom preto nikdy nestrácajú svoju antropomorfnú charakteristiku, keďže sú výsledkom ľudského uvažovania a sú antropocentrické.⁷ Dôkazom vzťahu Boha a človeka je sám jazyk Svätého písma. V ňom sa používajú človeku zrozumiteľné vyjadrovacie prostriedky, ktoré odkazujú na hodnotové kategórie, ktoré zreteľne odrážajú a sémanticky naplňajú obraz dekódovateľný v ľudskom myslení, vnímaní a predstavivosti.

Každý ľudský komunikačný prostriedok (jazyk) je aj dôkazom o kultivácii človeka vo vlastnom spoločensťve. Práve v spoločensťve, ktoré používa konkrétny jazykový kód ako komunikačný prostriedok a nástroj myslenia, je jazyk živým nástrojom vyjadrenia vzťahu človeka k človeku i k Bohu. Potvrďuje to nielen potreba prekladať posvätné a biblické texty do národných jazykov, ktorými sa plní ich kerygmatická úloha – sprostredkovať pravdu o Bohu. Na tento účel sa v jednotlivých spoločensťvách používa kultivovaná podoba jazyka ako komunikačného nástroja. Veď Boh je prítomný v každom jazyku a vo všetkých historických fázach vývinu a kultivácie jazyka spoločensťva.

Používanie jazyka a jeho prostriedkov je výsledkom tvorivej činnosti človeka, ktorá je založená na odovzdávaní obrazu o svete pomocou jazykových pojmov. Jazyk sa preto stáva nielen

⁵ Kultúrna pamäť predstavuje obraz o kultúrno-spoľoensťvom a duchovnom poriadku spoločnosti, ktorý si každé spoločensťvo prirodzene chráni pred rozličnými cudzími a neprajnými vplyvmi. Porovnaj Žeňuch, P.: Mariánske paraliturgické piesne v cyrilských spevníkoch na Slovensku z 18.–20. storočia. In Žeňuch, P. – Zubko, P. (eds.): Bohorodička v kultúrnych dejinách Slovenska. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Bratislavská gréckokatolícka eparchia, 2014, s. 163-199.

⁶ Pozri Le Goff, J. – Schmitt, J.-C.: Encyklopedie středověku (preklad z francúzskeho originálu Dictionnaire raisonné de L'Occident médiéval z roku 1999). Praha: Vyšehrad, 2020, s. 432.

⁷ Porovnaj Žeňuch, P. – Šašerina, S.: Obraz Boha v jazyku ako nástroji komunikácie a axiologické aspekty sviatku a sviatočnosti. In Седякова, И. А. – Жеңуш, П. – Китанова, М. et al.: Аxiологический выськum слованськых языков / Axiological Investigation into the Slavic Languages. Bratislava – Moskva: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Институт славяноведения РАН, 2019, s. 18 a 21 a tiež Вендина, Т. И.: Средневековый человек в зеркале старославянского языка. Москва: Индрик, 2002, s. 162-166.

prostriedkom na vyjadrenie myšlienky, ale je aj potvrdením zodpovednosti za slobodné ľudské poznanie. V ľudskej reči sa prejavuje myslenie. Jazykové prostriedky synergicky vyjadrujú vzťah medzi obrazom a zobrazením, medzi znakom a jeho obsahom, medzi pravdou a vierou.

III. Mariánska tradícia ako východisko revitalizácie hodnôt

Spojenie viery a pravdy sa v ľudovej zbožnosti reprodukuje pomocou jazykových prostriedkov v duchovných piesňach. Duchovné piesne sú preto vnímané ako empirické prejavy človeka a spoločenstva. Duchovné piesne aplikujú a rozvíjajú univerzálne motívy založené na axiologických princípoch kerygmy (ohlasovania) pravdy. Kerygma Biblie je založená na pravde a skúsenosti človeka s Bohom a vierou, preto nie je prioritne určená pre inštitucionalizované prostredie. Ani prejavy ľudovej religiozity zahrnuté v duchovných piesňach neostali v skrytosti, ale motivovali človeka vyjadriť svoju skúsenosť v celom spektre úcty k Bohu a svätým. Ľudovú religióznu skúsenosť reprezentujú najmä duchovné piesne venované Bohu, sv. Trojici, Kristovi, rozličným svätým, mučeníkom, vyznávačom, učiteľom cirkvi, ktorí našli svoje miesto v sviatkoch cirkevného roka. Osobitnú skupinu tvoria rozličné kajúčne, prosebné i ďakovné piesne a tiež piesne s rozličným tematickým zameraním (napr. piesne na pohreb, na svadbu, pôstne piesne a pod.). Tematicky jedinečnú skupinu tvoria ešte piesne venované Márii Bohorodičke, ktorá je typickým príkladom človeka prežívajúceho vieru a Božie milosrdenstvo.

Poslaním duchovných piesní je povzbudzovať, poučovať, nabádať, vysvetľovať a poukazovať na Boha a svätých, informovať a vysvetľovať príčiny, pôvod zázrakov, biblických udalostí, zjavení a sviatkov, uctievať a oslavovať ich.⁸

Duchovné piesne pomocou rozličných jazykových prostriedkov sprostredkujú skúsenosti a úprimnú túžbu človeka pozitívne odpovedať na rozličné dôležité podnety formujúce vzťahy človeka v spoločenstve s prirodzeným i nadprirodzeným svetom. K duchovným mariánskym piesňam patria tiež rozličné piesne s tematikou opisujúcou človeka v kríze. Ide najmä o obraz krízy viery v Božie milosrdenstvo. Táto kríza priviedla človeka k spáchaniu zla v stave žiarlivosti. Žiarlivosť je stav mysle známy už z Kainovho vzťahu a jeho postoja k vlastnému bratovi. Riešením Kaina bolo slobodné rozhodnutie k násiliu, ktoré vykonal na vlastnom bratovi. Hoci každé rozhodnutie človeka konať násilne môže mať rozličnú vonkajšiu motiváciu, samo rozhodnutie nemusí byť zdrojom pre konanie neprávosti. Konanie neprávosti však pramení v snahe človeka vymôcť si pozornosť akýmkoľvek konaním, hoci aj nepravosťou, z ktorej pramení násilie. A keďže každé rozhodnutie sa uskutočňuje srdcom, možno všetky pomenovania s koreňom *srd-* (*srditosť* s významom „hnevливость“; *srdnatosť* s významom „odvaha“; *srdčnosť* s významom „prívetivosť, láskavosť, úprimnosť“ spolu s pojmom *milosrdenstvo* s významom „priateľské porozumenia či pochopenie pre nešťastie a utrpenie iného“ vnímať ako obraz o osobnostnom rozpoležení človeka. Osobnosť človeka sa nedá zakryť ani modernými prostriedkami tréningu osobnosti. Predpokladom pre premenu človeka je prijatie seba samého, prijatie svojho postavenia, miesta v živote spoločenstva a pod. Napriek tejto skúsenosti vyplývajúcej z kultúrnej pamäti človeka je stále veľkou záhadou, prečo sa človek v krízových situáciách častejšie rozhodne pre konanie zla, ako pre dobro.⁹

⁸ Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert. Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe B. Editionen. Band 23. Zugleich: Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. II. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 2006.

⁹ Pozri k tomu Dubovský, P. (ed.): Komentáre k Starému zákonu. I. zväzok. Genesis, c. d., s. 199. Práve z rozhodnutia (na základe výberu, voľby) môže prameniť aj sama podstata krízy vyplývajúca z konania človeka v prospech dobra. Konanie dobra sa v zlomových momentoch utvára v intenciách etického charakteru tohto konania, ktoré môže byť

Duchovné piesne založené na ľudovej mariánskej zbožnosti sú popretkávané obrazom Bohorodičky ako sprostredkovateľky milosrdenstva v každej potrebe. Duchovná mariánska pieseň má tak nielen adoračnú, modlitebnú, oslavnú a religióznu funkciu, ale obsahuje celý rad obrazov a príkladov, ktoré sa zameriavajú na reflexiu krízových momentov, ktorých riešenie sa uskutočňuje v naplnení rozhodnutia pre *milosrdenstvo*.

Milosrdenstvo je v prvom rade hlboký cit vyvierajúci z vedomej spoluúčasti na pomoci riešiť krízový stav človeka. Samo milosrdenstvo však nemá žiadne účinné prostriedky na vyriešenie aktuálnej krízy, ale samo v sebe predstavuje potrebnú perspektívu úspešnej revitalizácie hodnotového systému, ktorá sa uskutočňuje vo sfunkčnení vzťahov v spoločenstve a v očiste zanedbaného (znehodnoteného) ľudského povedomia a schopnosti vládnuť svetu ako Boh. Milosrdenstvo nepátra po dôvodoch či príčinách krízy. Milosrdenstvo je perspektíva a jeho cieľom je revitalizácia hodnôt vplývajúcich na vzťahy medzi ľuďmi. Milosrdenstvo je obraz Boha v človeku.

Zbožštenie človeka prostredníctvom milosrdenstva vidíme v celom rade duchovných piesní s mariánskou tematikou, no i v samom mariánskom religióznom kulte, keďže sa v ňom odrážajú hlavné princípy charakteru spoločenstva, ktoré uctieva Bohorodičku. Úcta k Bohorodičke poskytuje mnohé príklady splnenia ľudskej túžby po pokoji, ochrane, naplnenosti, láske, porozumení a pod. Bohorodička je preto nielen príkladom pokory, ale aj príkladom vyrovnanosti v pokušení a kríze, je hrdinkou, vládkyňou, ochrankyňou, sprievodkyňou a pravým človekom s úprimným vzťahom k horlivosti za hodnoty, ktoré sú vyjadrené milosrdenstvom a láskou ku každému členovi spoločenstva.

V duchovnej mariánskej piesni sa do centra pozornosti stavia najmä zobrazenie Bohorodičky ako ochrankyne, záchrankyne, potešiteľky v biede, v chudobe, v starobe, v osamelosti, v opustenosti, neplodnosti, v ohrození istôt, práv a spravodlivosti a v každej potrebe. Bohorodička je záštitou v nebezpečenstve a nepokojných časoch, napríklad v období vzbúr, povstaní a vojnových ničení. Všetky tieto i mnohé ďalšie príklady krízy sú dôsledkom odporu človeka voči rozmanitosti vo svete. Túžba ovládnuť je stelesnením žiarlivosti, ktorej dôsledkom je nepokoj ako príznak krehkosti človeka. Vznik krízy sa preto človek mylne snaží zvieť na pôsobenie Boha, najmä keď krízové deje interpretuje ako Božiu odplatu za ľudské pochybenia a nedostatky. Túto žiarlivosť na Boha spôsobuje nevyhnutnosť práva človeka získať od Boha uznanie za svoju námahu. Človek už v ábelovsko-kainovskom príbehu bratovraždy okúsil tento ťažký stav žiarlivosti, ktorý nevznikol z túžby zavraždiť brata, ale zo žiarlivosti na Boha, ktorý umožnil existenciu diverzity a kultúrnu rozmanitosť, keď jeden je pastier (Ábel) a druhý roľník (Kain). Ľudská kritika Boha vzniká aj zo záväzku odovzdať z každého výťažku prvý podiel. Tento záväzok odovzdať prvotinu z daru (z úrody, z prospechu, z úžitku, z výťažku, z výnosu, z príjmu) zakladá v srdci človeka prostredie pre vznik žiarlivosti a následne aj krízy ľudskej identity. A tak každý úspech i neúspech je obrazom boja o *pravdu* a *právo* podľa ľudského slobodného výberu.¹⁰

---

napríklad ovplyvnené počínaním v mene ušľachtilého (altruistického) dobra ako cieľa. Iným typom je konanie v mene užitočného dobra s cieľom osobného alebo kolektívneho prospechu ako výsledku takéhoto konania. Tretím typom je však už konanie s cieľom príjemného dobra, ktoré je eticky nebezpečné, lebo už ohrozuje samu podstatu morálky a tým spôsobom je sústredená iba na pôvodcu takéhoto konania. Porovnaj k tomu Ján Pavol II.: Pamäť a identita. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2005, s. 40-42.

¹⁰ Stáť vzpriamene (rovno, priamo) pred Pravdou je opakom pokrivenosti (hriechu). Odmietnutie zla (hriechu) nespôsobuje krízu vo vzťahu, ak človek svoje konanie dokáže ovládnuť konaním dobra. No i dobro však môže byť trojaké: ušľachtilé, užitočné alebo príjemné (Ján Pavol II.: Pamäť a identita, c. d., s. 40), a rozhodovanie sa pre dobro súvisí so slobodou voľby. Tu sa už naozaj človek dostáva do prostredia, v ktorom rozhoduje sloboda voľby a prevencia konfliktu, ktorá môže znamenať hodnotovú krízu. Ján Pavol II. o tom píše: „Človek chce určité dobro, vyberá si ho a potom za svoju slobodu zodpovedá. Na pozadí tejto metafyzickej a súčasne antropologickej vízie dobra sa utvára rozdelenie, ktoré už má predovšetkým etický charakter. Je to rozdelenie či skôr rozlíšenie ušľachtilého dobra (bonum honestum), užitočného

V mariánskej duchovnej piesňovej tvorbe, ktorá je odrazom ľudovej zbožnosti, sa poukazuje na tieto hodnotové konflikty vzťahu pravdy, práva a spravodlivosti, ktoré sa zračia v rozličných spoločenských a kultúrno-historických situáciách (v rodine, pri vojnových udalostiach, v morových epidémiách, pri nepokojoch a krutovládach a i.). Do popredia sa pritom dostáva otázka zodpovednosti za všetky rozhodnutia.

Každá kríza ponúka človeku príležitosť pre kultiváciu srdca, napríklad rozhodnutím pre odchod z otroctva, do ktorého sa človek dostane vtedy, keď si zmyslí, že slobodným výberom hnevu či žiarlivosti nadobudne nezávislosť. Treba zdôrazniť, že sama žiarlivosť nie je protikladom (opozitom) k láske. Žiarliť alebo závidieť znamená milovať to, čo neviem sám dosiahnuť. Pre revitalizáciu skutočnej lásky je však nevyhnutná obojstranná sila milosti v srdci, teda byť v stave priaznivého postoja k druhému človeku. Na to, aby sa človek stal silným v milosrdenstve, netreba hľadať mieru v odpustení, ale v sile prijatia stavu svojej angažovanosti komunikovať v prospech revitalizácie hodnôt a dohier vyplývajúcich z komplementárnosti, teda zo vzťahu medzi ľuďmi.

IV. *Obraz milosrdenstva v mariánskej duchovnej piesni*

Tematika piesní, ktoré vyjadrujú ľudovú mariánsku zbožnosť a úctu, čerpá z Biblie a z apokryfickej a legendickej tradície. Jej dôležitou zložkou je však odovzdávanie skúsenosti so živou a každodennou vierou človeka z generácie na generáciu. Práve preto je vývin ľudovej mariánskej religiozity kontrapunktom k oficiálnej mariánskej bohoslužobnej účte. Práve pomocou duchovných piesní sa skúsenosť viery odovzdáva širokému prostrediu spoločenstva spätého s mariánskou úctou.¹¹ Rýmované texty piesní sú na rozdiel od bohoslužobných textov ľahšie zapamätateľné. Z formálneho hľadiska majú piesne aj jednoduchšiu štruktúru, ktorá v sebe nesie obsah zameraný na Boha prostredníctvom obrazu Bohorodičky.

Inšpiráciu takejto ľudovej zbožnosti sú rozličné invokácie litániového charakteru a rozličné zvolania veriacich: „Kyrie eleison“, „Kriste eleison.“ Tie totiž spájajú bohoslužbu s ľudovým spevom. Okrem antropologických oslovení Boha¹² sa v textoch ľudovej náboženskej úcty objavujú aj špecifické oslovenia Márie, ktoré sú utvorené pomocou symbolov inšpirovaných žalmovými textami a starozákonným biblickým svetom, napr.: *horiaci ker, Áronova berla, Noemova archa, archa zmluvy* a tiež ovplyvnené novozákonným prostredím a symbolikou prírody, napr.: *morská hviezda, veža zo slonovej kosti, čistá ľalia, studňa sladkosti, viničná réva, okno do neba a i.*

Osobitnú skupinu oslovení Márie tvoria jej prirovnania k svätostánku, v ktorom sa ukrýva Eucharistický pokrm, napr. Bohorodička ako *kivorion (bohostánok), Boží stôl, nevyčerpatel'ná čaša a i.* Mária sa v paraliturgických piesňach často prirovnáva aj k hore Sion: **Ты гора еси гора сионна, подобна еси гда трона** (MBSLS s. 889). Mária totiž predstavuje novozákonný Sion, ktorý priniesol ľudstvu Nový zákon. Podobne ako v arche Starej zmluvy boli uložené tabule Mojžišovho zákona, pod srdcom Márie ako v arche Novej zmluvy bol uložený Nový zákon – Kristus. Najrozšírenejším ikonografickým zobrazením Božej Matky je však ikona Hodegetria, ktorá zo-

---

dobra (bonum utile) a príjemného dobra (bonum delectabile). Tieto tri druhy dobra určujú ľudské konanie v organickom zmysle. (...) vysunutie príjemnosti pri analyzovaní ľudského konania na prvé miesto je nebezpečné a ohrozuje samotnú podstatu morálky“ (Porovnaj Ján Pavol II.: Pamäť a identita, c. d., s. 40-41.) V tomto systéme je preto dôležité nielen miesto človeka v systéme hodnôt, ale aj miesto správneho využívania slobody v spojení s ľudským myslením v oblasti dobra a zla.

¹¹ Porovnaj Petri, H. – Beinert, W.: Učení o Marii. Olomouc: Matice Cyrilometodějská s. r. o., 1996, s. 587-589.

¹² Pozri Žeňuch, P.: Jazykový obraz Božej vlády. In: Parrésia. Revue pro východní křesťanství / A Journal of Eastern Christian Studies, 2019-2020, roč. 12.-13., s. 181-194.

brazuje stojacu alebo do pása zobrazenú Bohorodičku, ktorá na ľavej ruke drží Ježiša ako dieťa. Kristus sa však aj tu zobrazuje ako vládca, ktorý v ľavej ruke drží zvitok pergamenu alebo knihu (znázorňuje Božie slovo), a pravou rukou požehnáva (prsty pravej ruky utvárajú litery *IC XC*, čo znamená Ježiš Kristus). Mária svojou pravou rukou ukazuje na malého Ježiša. Ikony tohto typu sú veľmi početné a mnohé z nich sa pokladajú za zázračné.¹³

Titulátúra Bohorodičky ako *kráľovnej pokoja, anjelov* či označenia, ktoré poukazujú aj na jej vládarsky majestát, napr. *vládkyňa, ochrankyňa, záchranyňa, vojvodkyňa, zástupkyňa, tróniaca, trón Najvyššieho, kráľovské žezlo* a pod., umocňujú presvedčenie ľudí o jej pevnom, stabilnom a natrvalo nemennom vládarskom postavení. Matke Božej ako Kráľovnej prislúcha trón a Majestát. Vo východnej cirkevnej tradícii je trón na ikonách zvyčajne vyhradený iba Kristovi ako skutočnému Pantokratorovi. Na ikone *Máriin Majestát* sa však aj Bohorodička zobrazuje ako nebeská Vládkyňa, Kráľovná (*Маріе небесна царице*) sediaca na tróne. Na jej kolenách však sedí Kristus a Mária tak predstavuje trón Najvyššieho. Majestát Krista je zároveň majestátom Matky.

Symbolika paraliturgických piesní pomáha veriacemu človeku pochopiť zmysel a význam kerygmy v dejinách spásy. Túto kerygmu posilňuje historické povedomie vyjadrené v rozličných alegóriách, obrazoch a symboloch s motívom očisťovania človeka. Takým symbolom je napríklad voda vyvierajúca z kameňa na mieste zjavenia sa Bohorodičky, alebo na mieste slzenia jej ikony, zázraku uzdravenia, záchrany pred neuhmi, nepriateľským vojskom a pod. Očistenie predstavuje obraz slz (napr. v slzení ikony), ktoré symbolizujú duchovnú i telesnú očistu a následnú revitalizáciu života, ktorú za človeka koná zázračne slziaci obraz alebo ikona Bohorodičky. V tomto kontexte sa Mária v mnohých duchovných piesňach často vníma ako *žriedlo novej radosti a matka nového života*. Osobitnú symboliku predstavujú pomenovania spojené so zobrazením Bohorodičky ako *ľútostivej záchrany, skorej záchranyne, trpezlivej pomocníčky, trpiacej matky a vnímavej ženy*, ktorá je za každých okolností a v každej zložitej situácii pripravená prejavíť milosrdenstvo. Bohorodička je obrazom uboleného človeka v stave krízy, ktorý sa túži ocitnúť v pozornosti Boha a byť v jeho priazni.

Tento aspekt duchovnej obnovy človeka v kríze predstavuje v mariánskej tradícii napríklad pieseň s inceptom *Милосердіа двери*. Motív túžby po otvorení dverí sa v piesni neustále opakuje. Dvere sú obrazom priestoru pre príchod Božieho milosrdenstva, ktoré pre človeka v kríze, nedostatku, v starostiach života pomáha otvárať Bohorodička: *Милосердіа двери, ѿверзи намъ милосердіа двери. Благословенаа Б҃г҃р҃дце дѣво, ѿверзи намъ милосердіа двери*.¹⁴ Bohorodička v piesni vystupuje ako človek, ktorý poskytuje najmä návod na otvorenie dverí ľudských srdiec pre príchod Božieho milosrdenstva. V liturgických textoch sa Bohorodička porovnáva aj s *rebríkom*, po ktorom Boh zostúpil k človeku, keď súhlasila s príchodom Boha na svet a teraz rovnakou cestou vedie človeka k poznaniu pravdy. Je kľúčom pre otvorenie dverí Božieho milosrdenstva.

Ústredný motív piesne *Милосердіа двери* je odvodený z liturgického tropára, ktorý je východiskový aj pre ďalšie interpretácie ľudovej mariánskej religiozity v tematických oblastiach, pre ktoré je nevyhnutné zdôrazniť proces premeny človeka. Zrodenie milosrdenstva v človeku je podmienkou revitalizácie hodnotového systému. Azda aj preto možno v ročnom liturgickom okruhu cirkevných sviatkov uvidieť čisto antropologický rozmer oslavy Márie ako úspešného človeka. Cirkevný liturgický kalendár sa v prostredí byzantskej tradície totiž začína mariánskym

¹³ Žeňuch, P.: Pieseň o obraze klokočovskom ako historické svedectvo o zázraku. Kultúrno-historická a jazykovo-historická interpretácia prameňa. In Žeňuch P. a kol.: Bohorodička v kultúrnych dejinách Slovenska. Slziaci klokočovský obraz Patrónky Zemplína. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2020, s. 51-90.

¹⁴ Porovnaj Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder, c. d., s. 647-648.

sviatkom Narodenia Bohorodičky (8. septembra) a pokračuje sviatkom Vstupu (Obetovania) Bohorodičky do chrámu (21. novembra), Zvestovaním jej materstva (25. marca). Ročný cyklus ukončuje sviatok Usnutia Bohorodičky (15. augusta). Ústredný súbor duchovných piesní zameraných na rozvoj ľudovej religiozity preto zaiste predstavujú najmä texty piesní zo sviatočného okruhu cirkvi. Tie tvoria aj najdôležitejší zdroj ľudovej mariánskej úcty. Tento okruh inšpirovaný oficiálnym učením cirkvi dopĺňa ľudová religiozita.

Ľudová religiozita je vo svojom jadre súhrnom hodnôt, historickej skúsenosti a kresťanskej tradície.¹⁵ Ľudová religiozita má schopnosť oživujúcej syntézy, spája cit s rozumom, spoločenstvo s cirkvou, vieru s vlasťou, osobu so spoločenstvom, a tak neustále sprítomňuje biblické príbehy v súčasných dejoch. Toto spojenie minulosti a prítomnosti, viery a skúsenosti generácií sa uskutočňuje vďaka neustálemu sprítomňovaniu kultúrnej pamäti spoločenstva.¹⁶ Táto ľudová zbožnosť prináša najdôležitejšie odpovede na mnohé existenčné otázky človeka vtedy, keď svoj život začne človek porovnávať so životom Márie. Veriaci však nie sú pri týchto komparatívnych pohľadoch na svoj život a život Márie pasívni, ale z podobnosti rozličných životných skúšok čerpajú posilu pre vlastné pôsobenie v rodinnom a spoločenskom živote.¹⁷ Veľmi zaujímavý aspekt ľudovej nábožnosti poskytuje v tomto kontexte pieseň o Ježišovej rodine, ktorá je zapísaná v Kamienskom Bohohlasníku (1737) na fol. 4r-4v. V piesni s názvom *СѢ ФАМИЛІИ КЪ ХРѢТОУ*¹⁸ sa napríklad nachádza prosba za to, aby novonarodená Mária sa vždy včas postavila na ochranu čnosti, manželstva a pôsobila v prospech nápravy všetkých pokazených vzťahov medzi ľuďmi a tiež medzi stavmi spoločnosti: *НЕНАРУШЕНЬ Ъ ПАНЕНЬѢ, НАДОСКОНАШІЙ Ъ МАЛЕНЬѢ, ЗОПОВАНЫ НАПРѢ СТАНЫ, А СПРѢ ЗГОДА МЕДИ ПАНМИ, БЫ МО Ъ ПОКОЮ ТЪ ЖИЛИ, Ъ ЕДНОСТИ БѢА ХВАИЛИ.* Veľmi zaujímavou je v piesni výzva k sv. Jozefovi, ktorý sa oslovuje ako zať Joakima a Anny. Predstavuje tak totiž človeka v plnom súzvuku s ľudsky nedokonalým poznávaním Božej prítomnosti už pri počatí každého nového človeka. Jozef sa tu predstavuje ako dôležitý sprostredkovateľ prosieb pred Bohom, ktorý vo svojej rodine prekonal krízu zo vzbury proti Bohu pred prijatím Krista: *И ТЫ ПРЕДІННІ Ъ СВѢ СПРАВА ІХЪ ЗАТЮ, ПОСЦѢНЬ Ъ ТВѢ Ѡ БѢА ПОЧАТЮ, ЗЪ ІАКОВА ІУСИДЕ СЪТІЙ; ЗА ѠЦА Ѡ БѢА ЪЗАТІЙ, БѢГАИ НА БѢА НШЕГО, ЗА НА МЪКИ ПѢАМШАГО, БЫ СМЫ ГО НЕУВѢРАЛИ ЗА ГРѢХИ ПОКЪТОВАЛИ.*

Najrozšírenejší rozmer mariánskeho kultu predstavujú duchovné piesne venované sviatku Pokrova (Ochrany) Presvätej Bohorodičky (sviatok 1. októbra). Tie sprítomňujú historicky verifikovateľnú udalosť záchranu Konštantínopola pred zničením od Peržanov a Avarov. V mnohých symboloch a obrazoch sa Bohorodička v piesni vníma nielen ako ochrankyňa, ale predovšetkým vystupuje ako *mocná vládkyňa, záchrankyňa a sprostredkovateľka Božieho milosrdenstva*. Bohorodička sa v mnohých piesňach inšpirovaných touto tematikou zjavuje ako skutočná *vojvodkyňa*. V známej duchovnej piesni s incipitom *ІѢКЪ ВЪГОМЪ ІЪЗБРАННЮЮ, МАТЕРЬ ДѢЪ ПРЕКРАСНЮ*¹⁹ možno

¹⁵ Ľudová zbožnosť sa vníma ako spojenie kresťanských a predkresťanských zvykov, hodnôt a axiologických predstáv o fungovaní človeka vo svete. Белова, О.: Народная Библия. Восточнославянские этнологические легенды. Москва: Индрик, 2004.

¹⁶ Porovnaj Katechizmus katolíckej cirkvi. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2013, § 1674-1679.

¹⁷ Зосім, О.: Западноевропейские богородичные песни в восточнославянском репертуаре XVII–XIX вв. In: Вестник православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 5: Вопросы истории и теории христианского искусства, No. 4, 2011, s. 133-164. Pozri tiež Зосім, О.: Східнослов'янська духовна пісня: сакральний вимір. Київ: Міністерство Культури України, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2017.

¹⁸ Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder, c. d., s. 139.

¹⁹ V priestore východného Slovenska je známa najmä vďaka variantom piesne v Kamienskom Bohohlasníku z roku 1734, Šarišskom spevníku, v Juhasevičových spevníkoch z roku 1811 a 1812 a tiež v mnohých východoslovanských rukopisných spevníkoch 17. a 18. storočia. Porovnaj k tomu Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder, c. d., s. 170-172.

nájsť explicitný titul Bohorodičky ako vojvodkyne kresťanského rodu. Pomenovanie *vojvoda* sa sémanticky spája s „príslušníkom privilegovaného stavu s rytierskym statusom,“ no obsahuje aj významový rozmer, ktorým sa zdôrazňuje najmä „veľkorysosť človeka oplývajúceho vyberanými spôsobmi.“ Bohorodička je skutočne prvým človekom, ktorý sa naplno odovzdal Božiemu milosrdenstvu, preto je právom „vojvodkyňou“ a prvou predstaviteľkou kresťanov: *Ѣна въ ѣсть воевода, хрѣтїанскагъ рода: чюднаа, црце, мѣти нѣша влчце, всѣмъ дарешъ, прѣну: дары не забвѣтно.* Titul „vojvodkyňa kresťanov“ je inšpirovaný titulom z úvodného kondaku Akatistu k Bohorodičke, v ktorom sa Bohorodička tituluje ako vojvodkyňa, mocná a nepremožiteľná vládkyňa: *„Взбранной Воеводѣ побѣдительная, яки избавльшеса ѿ слыхъ, благодарственнаа воспіуемъ Ти рабѣ твои, Богородице, но такъ имущаа Державу непобѣдимую, ѿ всакихъ насъ бѣдъ свободи, да зовемъ Ти: Радуйся, Невѣсто неневѣстнаа! / Тебе, Богородица, мочнаа влѣдкыня, спіеваме вѣтѣзны піесѣн. Выслободила си насъ одъ злѣго, прето ти врѣчне д'акужеме, хоци сме лен неходни служобнѣи. Ты си непреможѣтнаа, забв насъ вѣткыхъ бѣд, абы сме ти мѣгли спіеватъ: Радуй са, паненскаа Невеста!“*

Sám akatist ako bohoslužobný text vznikol na oslavu Bohorodičky ako poďakovanie za ochranu pred útokmi Peržanov a Avarov na sväté mesto Konštantínopol. Treba už len dodať, že práve tento prvý kondak akatistu *Взбранной Воеводѣ...* zaznieval podľa synaxárových leğendi, ktoré opisujú zázraky rozličných ikon Bohorodičky, vždy v čase nebezpečenstva a nepriateľských útokov na kresťanské centrá. Zázračné trojnásobné zdolanie nepriateľského útoku na Konštantínopol (avarsko-slovanský útok a dva arabské útoky) ovplyvnilo kultúrne povedomie celého kresťanského spoločenstva o nepremožiteľnosti Bohorodičky. Možno práve preto sa uplatnenie motívov z akatistu stalo príznačným prvkom duchovných piesní, v ktorých dominuje nádej na záchranu pre človeka nielen v liturgicky špecifickom pôstnom čase, keď sa na akatistovú sobotu (sobota pred piatou nedeľou Veľkého pôstu) spieva tento starodávny bohoslužobný hymnus. Ukazuje sa, že spievanie akatistu (gr. ακάθιστος, csl. неседательный) vo vzpriamenom postoji (postojácky) veriaceho je symbolom odhodlania a prejavom sily v každom čase, v nebezpečenstve a kríze.²⁰ Veď sila sa prejavuje v prijatí vlastnej slabosti. Svoje slabosti dokáže skutočne odhaliť iba silný človek a uvedomenie si vlastnej sily v prejavej slabosti je výsledkom slobody výberu konať dobro nielen v čase prosperity, ale najmä v kríze, núdzi, úzkosti a pod.²¹

Bohorodička v niektorých duchovných piesňach vystupuje tiež ako skutočný bohatier či bojovník, vojvodkyňa odetá do vojenskej výzbroje so štítom: *Злыи на сѣгю вѣрѣ ѣ натѣры, монастырскіе вежсрмианѣ мѣры, хотѣлъ подѣ мочъ свою взяти, надѣ тымъ мѣромъ дѣва мѣти, ратѣнкѣ дала, за тарѣгъ стала²²* a na inom mieste napr.: *Заставѣ на тарѣовѣ збавѣна: силѣ воего имени, оушикѣ же на, ѣ мѣсцахъ беспечныхъ, збѣи непрѣтѣлей вѣчныхъ.²³* Bohorodička však ani tu nie je bohatierom či hrdinkou so zámerom získať vojenský úspech či

²⁰ Spievanie akatistu sa ustálilo až po nových vpádoch Saracénov (v roku 673 a 716) a rozšíril sa v celej byzantskej cirkvi. Jeho použitie ako bohoslužobného textu potvrdil patriarcha Sergej v 7. storočí, ktorému sa aj mylne pripisuje autorstvo. Teológovia a cirkevní historici za autora akatistu pokladajú Romana Sladkoveca a tento hymnus hodnotia ako testament viery predkov. Pozri bližšie Hurbanič, M.: *The Avar Siege of Constantinople in 626. History and Legend.* Cham: Palgrave Macmillan, 2019.

²¹ „Veď ak sa aj budem chcieť chváliť, nebudem nerozumný, lebo budem hovoriť pravdu. Ale zdždam sa, aby si niekto nemyslel o mne viac, ako vidí na mne alebo počuje odo mňa, a aj pre veľkosť zjavení. A aby som sa nevyvyšoval, bol mi daný do tela osteň, satanov posol, ktorý ma bije po tvári, aby som sa nevyvyšoval. Preto som tri razy prosil Pána, aby odstúpil odo mňa, ale on mi povedal: ‚Stai ti moja milosť, lebo sila sa dokonale prejavuje v slabosti.‘ A tak sa budem radšej chváliť svojimi slabosťami, aby vo mne prebývala Kristova sila. Preto mám záľubu v slabostiach, v potupe, v núdzi, v prenasledovaní a v úzkostiach pre Krista; lebo keď som slabý, vtedy som silný“ (porovnaj 2 Kor 12, 1-10).

²² Žeňuch, P.: *Kyryllische paraliturgische Lieder*, c. d., s. 889-892.

²³ Žeňuch, P.: *Kyryllische paraliturgische Lieder*, c. d., s. 817-818.

preto, aby za vykonanie nevšedných činov (záchrana pred zničením, uzdravenie chorých, slzenie ikony a pod.) bola oslavovaná. Ona vyniká odvahou, smelosťou a rozhodnosťou, ktorú uplatňuje v rozhodujúcich životných momentoch, lebo vznikajú z každodennej potreby. Aj v duchovných piesňach sa skutočnými hrdinami stávajú práve tí, ktorí sa podieľajú na sprítomnení opisovanej udalosti, lebo každá takáto udalosť je sprítomneným obrazom vývinu človeka do konkrétneho stavu krízy. Ochrana človeka a jeho práva sa v piesni neuskutočňuje vďaka vojenskému zásahu a vyhnaním nepriateľa, ale prejavom milosrdenstva voči trpiacim, ktorý sa pokladá za skutočnú záchranu.

V tomto kontexte možno uviesť aj ďalšie symboly, v ktorých sa Bohorodička zobrazuje ako obhajca v súdnych procesoch. Ide tu napr. o symboliku založenú na variácii významu pojmov z okruhu právnej terminológie, ktoré majú za cieľ preukázať prezumpčívnu nevinnosť ľudskej spoločnosti, ktorá sa utieka pod ochranu Bohorodičky, keďže ona bola uchránená pred následkom hriechu a je naplno spätá s Božím milosrdenstvom. Výzva s prosbou o pomoc v kríze je tak nasmerovaná k Bohorodičke ako k obhajkyni správnej strany sporu: **ПѢ ТВОЙ ПЛАЦЪ СѦ ОУТѢКАМЕ ПАНИНКО МРІА, ОУ ТЕБѢ СТРАНКЪ ГЛАДАМЕ МАТКО ЛЮТОСТИВА**, aby aj tí, ktorí sa k nej utiekajú, boli uchránení pred ťažkosťami krízy. Pieseň s týmto vyššie uvedeným incipitom je venovaná sviatku Pokrova (1. októbra) a v cyrilike je zapísaná v Šarišskom spevníku zo začiatku 18. storočia. Jej ďalšie dva varianty sa nachádzajú aj v spevníkoch Jána Juhaseviča zo začiatku 19. storočia (1811 a 1812). Predlohou je pieseň zapísaná v druhom vydaní zborníka *Cantus Catholici* (Trnava, 1700) a pravdepodobne sa z neho rozšírila aj v priestore byzantsko-slovenskej tradície na východnom Slovensku, o čom svedčí aj sám jazyk piesne. Pieseň však mohla do prostredia cirkvi byzantského obradu na Slovensku preniknúť už koncom 17. storočia zo Šteyerovho *kancionála*, keďže má charakter planktu, no pod vplyvom tureckého nebezpečenstva nadobudla rozmer modlitby za ochranu pred nepriateľom, o čom svedčia práve verše: **ГЛАТЪ, БО ТАГНѢТЪ (НА) НАСЪ ПОГАНОВЕ, ОУВРАТЪ ПРОТИВЕНСТВА, КЪ ТЕБѢ ВОЛАМЕ, МЫ ХРИСТИАНЕ, БРАИ (НАСЪ) НЕБЕСПЕЧЕНСТВА**. Spor vyjadrený v piesni je žriedlom pre pochopenie krízy medzi kresťanským a moslimským svetom, ktorý pre uhorské prostredie predstavuje v tom čase najmä turecké nebezpečenstvo a medzikonfesionálne nepokoje.²⁴

V kontexte ľudovej religiozity sa v alegórii Bohorodičky ako súdnej obhajkyne prejavuje zaujímavý sémantický rozmer výčitky veriacich, ktorú ľudia adresujú nebu za to, že na sviatok Usnutia Bohorodičky (15. augusta) si toto žiarlivé nebo berie nielen dušu, ale aj telo Márie ako jediný hmatateľný dôkaz o pozemskom živote ušľachtilého človeka: **СѦ НБѦ ЗАЗДРОСНЕ ЦЮ НА ВЪТВАРАЕШЪ; ГДЫ ЕДНЪ ПОТѢХЪ Ѡ НА ѠБИРАЕШЪ; ЧИМЪ СѦ ВЪДЕТЪ ЗЕМЛА ТѢШИЛА; ПОТѢШИТЕЛКИ КОЛЬ СВОЕЙ ПОЗБЫЛА**.²⁵ Žiarlivosť sa aj tu stáva centrom sporu medzi človekom a nadprirodzeným svetom (neбом). Tento spor však v očiach jednoduchého človeka preniká, prestupuje tajomstvo ľudského zbožštenia v podobe prijatia Márie ako nebeskej kráľovnej. V nasledujúcich veršoch piesne sa však už Bohorodička prezentuje ako trvalá nádej na záchranu pre tých, ktorí sa k Bohorodičke neustále modlia ako k nebeskej ochrankyni a pomocníčke v kríze: **ЛЕЧЪ ПЛАЦЪ КЪ ВЕСЕЛОСТЬ ѠМѢНАЙТЕ ВЪСИ, НЕЗАБУДЕ Ѧ НАСЪ МТИ И КЪ НБСИ. ТИЛКО ЕЙ ЗАВСЕ ТРЕБА В МЫСЛИ МАТИ, И ЦЮ ДЕНЬ КРИПКО Ѧ ПОМОЩЪ ПРОХАТИ**.²⁶

Veľkej obľube sa však tešili aj rozličné ďalšie duchovné a paraliturgické piesne, ktoré opisujú historicky verifikovateľné udalosti, napr. útoky heretikov na chrámy a kláštory, rozličné nepoko-

²⁴ Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder, c. d., s. 173-175.

²⁵ Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder, c. d., s. 520-521.

²⁶ Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder, c. d., s. 520-521.

je, morové nákazy, udalosti založené na svedectve očitých svedkov a pod. V nich sa poukazuje na neustálu prítomnosť milosrdenstva Boha v konkrétnom historickom časopriestore. Takéto duchovné piesne sa často žánrovo podobajú na historické a bohatierske piesne. Pri ich interpretácii však nemožno oddelene vnímať duchovný a historický sujet, ale treba interpretovať historický a religiózny rozmer piesne ako jeden celok s doxologickým presahom.

Stelesnením tohto vnímania sveta je aktívna účasť človeka v náboženskom, historickom a kultúrnom živote založená na slobode rozhodovania sa a na slobodnom konaní. Takto neohraničenú slobodu však možno dosiahnuť iba srdcom. Srdce podľa tradície východnej cirkvi nemožno vnímať oddelene od ostatného tela človeka. Srdce je synekdochickým obrazom celého človeka. Nie nadarmo kňaz pri slávení liturgie vyzýva veriacich: ‚Hore srdcia! – nejde predsa o jednorazové citové vzplanutie či rozmýšľanie o tom, čo sa deje pri slávení liturgických obradov. ‚Hore srdcia!‘ je pre veriaceho človeka totálnou výzvou pozdvihnúť k Bohu všetko, čím sme, všetko naše myslenie, cítenie, naše túžby – jednoducho celého človeka.²⁷

Paraliturgická pieseň preto označuje taký piesňový literárny útvar, ktorý nie je len aproximáciou mystického sveta, ale vytvára vlastný duchovný priestor. Prvotným poslaním paraliturgických piesní je preto povzbudzovať, poučovať, nabádať, vysvetľovať a poukazovať na Boha a svätých, informovať a vysvetľovať príčiny, pôvod biblických a apokryfických udalostí, zázrakov a zjavení, uctievať a sláviť ich. Paraliturgická pieseň takýmto spôsobom ohlasuje tajomstvo viery a pomocou metafory, obrazov, alegórií pripodobňuje konkrétne spoločensko-historickú udalosť k biblickým (novozákonným alebo starozákonným), legendickým a apokryfickým výjavom. Podľa tohto učenia sa v súčasných dejoch neustále odohráva tajomné sprítomnenie minulosti. Veriaci človek opakovanne túži zúčastniť sa týchto slávných procesov, tomu pomáha aktualizácia historicko-religióznej udalosti v piesni prostredníctvom Božích znamení, ktoré nemožno pochopiť zmyslami, ale iba srdcom, lebo stoja medzi dvoma priestormi *Sacrum* a *Profanum*.²⁸ Podobne ako bohoslužobné a liturgické obrady východnej cirkvi a ich spevy sú inšpirované dávnou teofanickou tradíciou, aj duchovná pieseň zviditeľňuje účasť posvätného rozmeru na revitalizácii hodnotového systému spoločnosti. Duchovnú pieseň tak možno vnímať ako pieseň dokumentujúcu vieru a skúsenosť, ktorá je doplnená historicky verifikovateľnými dejmi a má aj didakticko-reflexívnu rovinu. Zároveň je zjednodušeným obrazom možnosti revitalizácie kultúrneho povedomia a hodnotového systému človeka vo vzťahu s Bohom a milosrdenstvom.

Prejavy tohto povedomia vidieť v rozličných duchovných piesňach venovaných Bohorodičke, v ktorých vystupuje ako orodovníčka, ktorá prosí Boha za záchranu človeka nielen v čase zložitých a nepriaznivých udalostí spôsobených prírodnými, spoločenskými udalosťami, pokleskami stavov i cirkvi a najmä tiež pri výklade rozličných znamení a hrozieb na hranici apokalyptickej krízy.

Hoci pieseň s incipitom *Прѣтаѡ Панно ѡгласка Црице* zapísaná v Kamienskom Bohohlasníku je ďakovným kantom k úcte Bohorodičky, opisuje sa v nej človekom zdevastovaná zem najmä pre rozličné medzikonfesiónálne nepokoje na prelome 17. a 18. storočia. Za túto zlobu voči zemi a blížnym už vtedy ľudia očakávali apokalyptický súd, o ktorého príchode boli presvedčení na základe rozličných prírodných úkazov, ku ktorým patrilo napr. zatmenie slnka, mesiaca či priblíženie sa Héliovej kométy. Doslova sa o týchto prírodných úkazoch v piesni uvádza toto: *ѡце не ты мѡишь сѡа за нами, зѡсвернейна земля нашими грѣхами. Небѡ хмѡрами все са за-*

²⁷ Porovnaj Špidlík, T.: Slovánska spiritualita. In Špidlík, T. (ed.): Spiritualita, formácia a kultúra. Velehrad: Refugium, 1995, s. 28-31.

²⁸ O vzťahu sakrálneho a profánneho priestoru pozri Eliade, M.: Posvätné a profání. Praha: Česká kresťanská akadémia, 1994, s. 17-49.

слонаетъ. Мцѣ ѡздобѣхъ свою ѡмѣняетъ; свѣзды свѣтлые, нигды непостають, запевне страшный сѣдѣ проавляють, ѡ въздухѣ сѣ всѣ ѡминили, натѣрѣхъ свою надолѣ похылили. Црѣтво на Црѣтво гды настѣпѣтъ, оупадокѣ свѣта южѣ знаменѣтъ.²⁹ Pieseň sa tešila veľkej obľube najmä v prostredí východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi, o čom svedčí jej rozšírenosť vo viacerých miestnych rukopisných spevníkoch, spomedzi ktorých možno uviesť Šarišský spevník, Spevník Petra Rudnova, Nižnotvarožský spevník. Zatmenie slnka, ktoré bolo v Uhorsku viditeľné v roku 1711, ľudia vnímali ako predzvesť apokalyptického konca. Tieto obrazy sú časté vo viacerých textoch piesní zo spomínaného obdobia, napr. aj v piesni zapísanej v spevníku Jána Juhaseviča z rokov 1761–1763. V piesni sa vyslovene spomína krviprelievanie v bratovražednej vojne v súvislosti s Rákociho povstaním v rokoch 1703–1711. Okrem bratovražednej vojny sa spomína aj medzikonfesionálna nevráživosť kresťanov či spory medzi susedmi spôsobené nevráživým slovom a falošnými rečami v žiarlivosti: По затмѣню сѣнца нѣмашъ ничѣ доброго, толко крѣвпроліатѣ, повсталъ вратѣ на врата. Кролѣвства падають, цесарства рѣшають ѡ великіе пѣнства въ ѡши край рѣшають. Вѣра на вѣрѣ барзо повстала, не ѣдна црковѣ южѣ ѣсть зрѣнтована. (...) В прѣителствѣ неприазни много, же радѣ бы предѣти южѣ ѣденѣ дрѣггого; ѡ сѣсѣдѣ сѣсѣда в оубовствѣ нератѣе, але ѣмѣ во словахъ своихъ трѣтѣизнѣ готѣе.³⁰

Jediné východisko z krízovej situácie človek neraz nachádzal iba v rezignácii. Východiskom z krízy však nie je smrť človeka! Jedinou záchranou je milosrdenstvo, ako sa o tom hovorí aj v piesni s incipitom Мѣтко сѣтаѣ людеѣ оуѣтрапленыѣ, ktorá sa tiež nachádza v rukopisnom Nižnotvarožskom spevníku zo začiatku 18. storočia, ktorý vznikol v čase krízy poznačenom napätiami a nebezpečenstvom pre život človeka: Новина смѣтнаѣ южѣ по свѣтѣ слынетѣ, не ѣденѣ теперѣ безъ сповѣди гынетѣ. Росказалъ пѣно сѣѣ твой аггломѣ, бы нефологовали наймѣнѣ чловековѣ: Далѣ мечѣ ѡстрый стрѣлы ѣдовитѣ; абы племена всѣхъ людеѣ гѣвитѣ; Бы нѣша племена были выглажены ѣко прахѣ земный вѣтромѣ рознесенны. Заставсѣ пѣно просѣ Сѣѣ своего, нехай некараетѣ члѣва грѣшнаго. Нехай некараетѣ насѣ въ запаачивостѣ, нехай ѡпѣсѣетѣ всѣ наша злостѣ. Нѣмашъ ратѣнѣкѣ, оуѣ кого проситѣ, тѣлко ѡ тебе пѣно вси жадаемѣ.³¹

Posilňovanie spoločného hodnotového a kultúrneho povedomia spoločenstva sa uskutočňuje neustálou revitalizáciou historickej pamäti ako jedinečného zdroja ponaučenia v rozličných krízových momentoch vývinu ľudskej kultúry a civilizácie. Východiskom zo stavu krízy je poučiť sa zo skúseností predkov, ktorí svoju odvahu a silu prejavovali priznaním sa k slabosti, pokore a milosrdenstvu.

Open To Us The Doors of Mercy: revitalization of the value system and a Marian spiritual tradition

Peter Žeňuch

The paper deals with the interpretation of an axiological model based on the revitalization of mercy, truth and law. It offers a semiotic interpretation of concepts associated with the revitalization of value thinking based on historical memory as a unique source of lessons learned from crisis moments in the development of human culture and civilization. The way out of a state of crisis is to learn from the experiences of ancestors who showed their courage and strength by confessing to weakness, humility, and mercy. The author of the article focuses on the interpretation of selected spiritual Marian songs.

²⁹ Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder, c. d., s. 916-918.

³⁰ Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder, c. d., s. 923-925.

³¹ Žeňuch, P.: Kyrillische paraliturgische Lieder, c. d., s. 921-923.